Раскажыце, колькі падтэм выкарыстаў аўтар для таго, каб раскрыць тэму. Ці супадаюць яны з абзацамі?

Назавіце апорныя (ключавыя) словы і сказы ў кожнай падтэме. Ці дапамагаюць яны зразумець сэнс тэксту?

> **!** **Апорныя (ключавыя) словы і выразы** — словы, якія перадаюць асноўную інфармацыю тэксту. Гэта могуць быць асобныя словы, спалучэнні слоў і нават цэлыя сказы.

12. Запішыце сказы ў такой паслядоўнасці, каб атрымаўся тэкст. Устаўце прапушчаныя літары, раскрыйце дужкі. Дайце тэксту загаловак.

1. Зімой, калі за *(?)*окнамі лютуе м..роз. 2. Родная з..мля прыгожа.. *(у/ў)* кожную пару года. 3. Летам, калі нізка над з..млёй, шчабечучы, носяцца ластаўкі, а на палянках густа чырванею*(т/ць)* буйны́я і спелыя суніцы. 4. В..сной, калі стройныя таполі н..смела выпускаю*(т/ць)* клейкія і пахучыя з..лёныя лісточкі. 5. Адна пара́ года змяняе другую, але кожная з іх пасвойму адметная, н..паўторная і прыгожая. 6. Прыгожая наша з..мля і ў*(?)*осень, калі ў кронах б..роз з*(?)*яўляюцца першыя з..латыя лісточкі *(Паводле Я. Галубовіча)*.

Падкрэсліце апорныя (ключавыя) словы, спалучэнні слоў або сказы.

§ 3. Паглыбленне паняцця пра апавяданне, апісанне і разважанне

13. Вызначце, які з тэкстаў з'яўляецца апавяданнем, які — апісаннем, а які — разважаннем. Сваё меркаванне абгрунтуйце.

I. Аднаго разу малы Францішак надумаў зрабіць сабе пячатку. Акуратна вы́разаў на дошчачцы літары, а пасля ўзяў з печы са́жу*, змяшаў са шмальцам* і густа намазаў пячатку. А потым прыклаў яе да тонкага беласнежнага абруса, што ляжаў на стале.

Які жах! Замест прыгожых літар стаялі нейкія незразумелыя знакі. Каб схаваць надпіс, Францішак хуценька перавярнуў абрус. І — о цуд! Пасярод стала́ цяпер зграбна красавалася па-стараславянску выпісанае — слова СКОРИНА *(Паводле А. Клышкі)*.

II. Помнік легендарнаму земляку быў устаноўлены ў Полацку ў 1974 годзе. Асновай для помніка Скарыну служыць паверхня ступеньчатага цокаля*, які мае памеры 6 × 8 метраў. Агульная вышыня яго — 12 метраў. У скульптуры вядомы беларускі дзеяч выяўлены апранутым у спадаючую мантыю*, у яго левай руцэ — кніга, сімвал ведаў. Скарына пра нешта засяроджана думае, падпёршы галаву правай рукой.

III. Імя Францыска Скарыны вядома амаль кожнаму жыхару Беларусі. Бясспрэчна, ён — наша славутасць, наш гонар.

Сэнс сваёй дзейнасці Скарына бачыў у служэнні народу. Ён выдаў дваццаць тры кнігі Бібліі. Скарына клапаціўся, каб кніга была зразумелай чытачам. Для гэтага на палях лістоў рабіў пераклад на сучасную яму мову і даваў тлумачэнні асобным царкоўнаславянскім словам, якія, на яго думку, маглі быць незразумелымі для простых, малаадукаваных людзей.

Безумоўна, выданне кніг на зразумелай народу мове садзейнічала пашырэнню асветы сярод «простага люду».

14. Прачытайце схемы тыпаў маўлення. Раскажыце пра асаблівасці кожнага з іх.

1)	Пачатак дзеяння	→	Развіццё дзеяння	→	Заканчэнне дзеяння
2)	Агульнае ўяўленне аб прадмеце апісання	→	Пералік яго характэрных прымет	→	Ацэнка прадмета, адносіны да яго
3)	Думка, якая даказваецца	→	Доказы думкі	→	Вывад, да якога прыходзіць аўтар

15. Прачытайце тэкст. Вызначце яго тып, абгрунтуйце сваё меркаванне.

Хлопчык катаўся на каньках і нечакана праваліўся пад лёд. Дзеці, якія гулялі побач, закрычалі, забегалі. Ніхто з іх не адважыўся кінуцца на дапамогу.

Праваўладальнік Акадэмія адукацыі

На шчасце, берагам ішоў салдат. Пачуўшы крыкі, ён скінуў шынель і шапку і скокнуў у ваду. Неўзабаве ён узняў хлопчыка над галавою. Вада была салдату па шыю, і ён пайшоў да берага, крышачы лёд.

Сабраліся людзі. Прыбегла маці хлопчыка. Плача ад радасці, дзякуе салдату, дамоў запрашае абсушыцца. А той выліў ваду з ботаў, накінуў шынель і шпарка пабег у свой ваенны гарадок. Ніхто не паспеў нават імя ў яго спытаць. І ў твар ніхто не запомніў *(Паводле В. Хомчанкі)*.

Як бы вы назвалі паводзіны салдата? Прывядзіце іншыя прыклады такіх паводзін з прачытаных вамі твораў беларускай літаратуры.

Выпішыце з тэксту апорныя (ключавыя) словы і выразы. Абгрунтуйце свой выбар. Перакажыце тэкст з іх дапамогай. Ці складана было гэта зрабіць?

16. Прачытайце тэкст. Пра якія падзеі расказваецца ў ім?

Напарстачак

Аднойчы ў парку Таня гуляла з сяброўкамі ў хованкі.

Нешта зашамацела побач. Дзяўчынка прыгледзелася. Да яе выпаўз руды, з рэдкай поўсцю звярок. Ён быў з напарстак*. «Трэба ўзяць яго з сабой», — падумала дзяўчынка.

— Тата, — паклікала дзяўчынка бацьку, — глядзі, каго я знайшла!

— Магчыма, гэта шашок, — разважаў бацька. — Але такіх маленькіх я ніколі не бачыў.

«Напарстачка» забралі дамоў. Ён аказаўся вельмі паслухмяным і разумным. Гэта і сапраўды быў шашок. Хутка спінка яго стала чорна-бурай, а жывоцік — колеру спелай саломы. Звярок вельмі любіў гуляць і радаваў усю сям'ю *(Паводле У. Шулякоўскага)*.

Ці адпавядае агульная будова тэксту схеме апавядання? Што з'яўляецца пачаткам дзеяння, як дзеянне развівалася, чым закончылася?

Знайдзіце ў тэксце і зачытайце апісанне звярка. У якіх месцах тэксту яно знаходзіцца?

Як вы думаеце, дзеля чаго аўтар уводзіць у тэкст апісанне?

Апісанне часта ўводзіцца ў апавяданне, каб даць чытачу ўяўленне пра пэўны прадмет ці з’яву, пра якія расказваецца ў апавяданні.

17. Спішыце словы, уставіўшы прапушчаныя літары. Знайдзіце гэтыя словы ў папярэднім практыкаванні, зверце з напісаным і растлумачце правапіс. Дапоўніце рады́ двума-трыма ўласнымі прыкладамі на гэта правіла.

Зв..рок, с..броўкі, ...
Мален..кі, вел..мі, ...
Дзя..чынка, выпа..з, ...

18. Спішыце тэкст, устаўляючы прапушчаныя літары і раскрываючы дужкі. Абгрунтуйце яго прыналежнасць да тыпу апісання.

Фантан «Беларусь»

У 2006 год..е на плош..ы Незалежнасці ў Мінску з*(?)*явіўся фантан «Беларусь». Яго ўпрыгожваюць тры бронзавыя буслы на в..нку[л] з калос..я, якія сімвалізуюць нашу краіну. Птушкі «ўзлятаюць» над шкляным купалам — дахам пад..емнага гандлёвага ц..нтра. Вакол купала размешчаны выявы гербаў *(?)*абласных ц..нтраў Беларусі.

Па перыметры круглага бас*(?)*ейна б*(?)*е больш за 700 струменяў вады. Шкляны купал адлюстроўвае іх бляск.[сн] Таму ў сонечны дзень фантан нагадвае в..лізны брыл..янт *(Паводле Ю. Барыла)*.

Разгледзьце малюнак фантана на вокладцы падручніка. Ці адпавядае назва фантана яго выяве? Дайце адказ на пытанне, выкарыстоўваючы схему тыпу разважання.

19. Прачытайце апорныя словы-дзеясловы. Ці можна па іх здагадацца, якім будзе змест выказвання? Чые дзеянні могуць быць перададзены з дапамогай дзеясловаў?

Падкраўся, упала, падлятала, па́дала, адвяла́, узнялася, паляцела.

Складзіце тэкст, выкарыстоўваючы апорныя словы. Дайце тэксту загаловак.

Праваўладальнік Акадэмія адукацыі